

Szabó Magda, az író és irodalomtörténész

Nyolcvanadik születésnapján az Irodalomtörténet című folyóirat is köszönti a magyar irodalom egyik kiemelkedő klasszikus nagyságát, aki a szépirodalom és az irodalomtörténet-írás minden műfajában maradandót alkotott. Nemzetközi mértékkel mérve is.

Költőnek indult, az utóbbi évtizedek egyik sikeres hazai színpadi szerzője; esszéi új horizontokat nyitnak a magyar irodalmi hagyomány vizsgálatában, úti emlékezései a személyes élmény és a kultúrtörténeti érdeklődés szerencsés összefonódásai, ráadásul pedig Shakespeare vagy Galsworthy értő és jó stílusú fordítója – bárha itthon és külföldön is par excellence prózáírónak számít. Legtöbb regénye megjelent angol, német, orosz, francia, holland, olasz, dán, lengyel, spanyol, finn kiadásban, némelyik többféle fordításban is egyazon nyelven (mint például *Az ajtó* németül); a hazai olvasói felmérések szerint a legolvasottabb magyar írók közé tartozik. Annak a hagyománynak a folytatója, amely az író létét morális meghatározottságúnak tartja: az általa megfigyelt, észlelt jelenségek erkölcsi kihívást jelentenek számára, felháborodását formálja történetekké. Pályája elején (a Rákosi-diktatúra éveiben még titokban) írott regényeiben (*Freskó*, megjelenhetett 1958-ban, *Az őz*, 1959-ben) a morális indulat válik esztétikai eredménnyé. Pályaképe: a hagyományos realiztikus ábrázolásmód az évtizedek során átalakul horizontokat váltogató belső önvizsgálattá (*Az ajtó*, 1987) illetőleg a posztmodern eszköztárát is használó leszámolássá a történelemmel (*A pillanat*, 1990).

A második világháború idején induló, és a béke első napjaira egymásra találó írócsoport tagja, amely példájának a Bloomsbury kört választotta, a kétszeres (német, majd orosz) megszállás és erőszak ellenében Európát és a világirodalmat vallotta szellemi hazájának. Csoportjuk egy – a negyvenes évek végén – alig pár számot megért folyóirat nevére (Újhold) kapta elnevezését: ez lett a sztálinista diktatúra éveiben belső emigrációjuk titkos összetartozásának jelzése, de az ellenük fellépő támadások célpontja is. Indulásuk pillanatában, első kötetük megjelenésekor a háború előtti irodalmi élet még egy ideig egzisztáló legmagasabb kitüntetéseit sorra elnyerik, idősebb író társaik, értékelésükkel máig mértékadó kritikusok méltatják teljesítményüket – aztán jött a politikai fordulat, amely kitüntetöket és kitüntetetteket egyként elsöpört. Mára legtöbbjük ismét rangos kitüntetések birtokosa, közöttük Szabó Magda is a legmagasabb hazai állami művészeti elismerés, a Kossuth-díj kitüntetettje, akadémikus, legutóbb

pedig az amerikai Getz Corporation magyar írói életműdíjának 1992. évi méltatottja. De a történelmi fordulat következtében ennek az írócsoportnak pályaképe nem a nyugati világban szokásos karriertörténet: nekik nem, vagy nem csak tehetségük kibontakoztatásáért kellett megküzdeniük, egy ellenkező követelményrendszert alkalmazó politika körülményei között kellett elfogadtatni másságukat.

Szabó Magda máig tudatosan kapcsolódik eredetéhez: családjá és szülővárosa morális magatartását is meghatározó képletéhez. Debrecen: parasztváros a magyar alföld kellős közepén, mocsarak, hegyek, városfalak védelme nélkül, amely a másfél évszázados török megszállás idején inkább háromfelé adózik (erdélyi fejedelemnek, Habsburg királynak, török szultánnak), csak hogy ne kényszerüljön a politikai akklimatizálódásra, mai terminológiával a „balkanizálódásra”. Kálvinista konzervatív polgárság védte itt Európára figyelő kultúráját és a kötelességteljesítő lakosság szabadságát. „Nagy dolog volt debreceni polgárnak lenni. Esküt kellett tenni, törvények írták elő, s akit polgárává fogadott a város, az a koporsójára is ráirathatta: debreceni polgár. Jogot kapott, de követeltek is tőle.” Ebben a városban áll a királyi, Habsburg-katolikus hatalom által a tizenhetedik században gályarabságra ítélt magyar kálvinista prédikátorok emlékoszlopa, melyet 1991-ben a Magyarországon látogatást tevő II. János Pál pápa történelmi kiengesztelésül megkoszorúzott. Szabó Magda őse is az elhurcoltak között volt, ő maga szülővárosa protestáns egyházkerületének világi főgondnoka, hetvenötödik születésnapján pedig a kálvinista teológiai főiskola díszdoktorrá avatta.

Ebben a városban történt meg századunk első felében, hogy a városi kultúratanácsnok leánygyermekével latinul társalgott étkezés közben, és ha jószülei nem engedték el a gyermeket moziba, joggal-jogtalanul féltve a túlérzékeny idegzetű leányt, akkor az dacból – néhány reklámkép ismeretében – megírta a maga módján a film történetét. Ebben a gyerekkorban tanulja meg Szabó Magda azt a módot, amellyel a vasfüggöny elzártsága idején férjével felosztják a hetet, egyik nap németül, másnap angolul, aztán franciául társalognak: gyakorlásul és szellemi függetlenségük erősítéseként.

„A maradandóság városa” – ezzel az epiteton ornansszal dicsérik is, csúfolják is ezt a várost. De ez a maradandóság mekkora erőt adhatott a lánynak, amikor külföldi ösztöndíjas diákként szemtanúja lett Hitler bécsi bevonulásának, majd fiatal tanárnőként végigszenvedte előbb a német, utána a szovjet megszállást.

*

Költőnek indult, regényeket csak a hallgatás éveiben kezdett írni az asztalfióknak. A költő tanította írni a prózaírókat. Lényeges tapasztalatot adott át: az alanyi részvételt minden témában, de annak tudatosítását is, hogy minden egyéni sor-

sot egyben viszonyítani is kell. Mindenkinek a története egyben ismétlődés is. „Azt hiszem, általános tévedés, hogy akármelyikünk is eredeti, soha nem látott, egyedi jelenség, legfeljebb nem ismerjük elődeinket, és nem találtuk meg még a kapcsolat dokumentációját. [...] Valamennyien megjelentünk részleteinkben vagy kifejezési formánkban, avagy tematikánkban korábbi századok megfelelő alkotói között, csak nem ismerjük az öregapáinkat.” Amit látott, leírta és összevetette azzal, amit – mondjuk – Horatius látott és mondott hasonló látványokról:

Én láttam, amit az antik látomásban,
szilfán halat, s a Barna utca táját
egy dörrenésre széttágulni sebbé,
melynek mélyén bábész testek rohadtak,
s fátyolt lengettek hízott, zöld legyekből.

Ahogy a költő feldolgozta pályája elején két kötetében (*Bárány*, 1947; *Vissza az emberig*, 1949) a háború élményeit, azt folytatja majd a prózaíró az élet számtalan, másképp pokoli helyzetének átgondolásakor.

A regényíró egyfajta hagyomány folytatójának tűnik fel, talán Thomas Hardyt, Mauriacot, a magyar Németh Lászlót avagy a görög Kazantzakiszt érzem közvetlen elődjének vagy inkább társának. Nem stílusban, inkább az írói személyiség és műve viszonyulásában. A történelemből kilépve úgy vizsgálja történeteit, hogy bennük mindig érzi és érezteti a már egyszer megtörténtet. Regényei első olvasásra rögtönzésnek hatnak, nem kidolgozásukkal – az mindig pontos és klasszikusan zárt – de azzal az izgalommal, amivel írója érdeklődik témája iránt. Mintha épp akkor botlana bele, és még melegében papírra akarná vetni, megragadni és megfejtetni. Mégis, ha életművét folyamatosan olvasom: mintha mindegyik regény előre kiszámítottan kerülne a maga helyére, akárha Szabó Magda születése pillanatában ez az írói pálya már végérvényesen készen lett volna. Módszerére egyszerre jellemző mindkét véglet: a szinte véletlenszerű témaválasztás és a regény helyzeteinek archetipikus meghatározottsága; személyes – majdhogynem azt írtam: szeszélyes – telitalálat és sorsszerű megvalósultság. Monográfusa, Kónya Judit utal a Szabó Magda-regény ösképletére: mint az Oidipusz szerzője, egyre mélyebb és bonyolultabb rejtelmek felé hatol, egyre ijesztőbb csapdákra figyel fel. Regényei óraműpontossággal épülnek: minden valaha kimondott szó, megtett gesztus szükséges része az egésznek.

Szabó Magda kemény, bosszút váró írói alkat, regényeiben a bűn bekeríti elkövetőjét és kiváltja önmaga bevállásának kényszerét. Nem külvilági igazságszolgáltatásra vár, de a lélek belső számon kérő erejében bízik. Kálvinista alkat? Regényeiben nem a katolikus gyónás felszabadult örömét érzem, a református írónő nem a gyónás rítusát követi, hanem az eklézsiamegkövetés, a nyilvános bűnbevállás, magavádolás komor katarziszát idézi elő.

Regényei a mássá torzult ember számvetései: körülötte a különböző jellegű diktatúrák idején nemzedékek kényszerültek arra, hogy ne hallgassanak szívük és alkatuk szavára. Nagy sértettség és önpusztító szenvedély munkál benne ezért: egyre kevésbé a maga nevében, egyre inkább a kollektív tudattalan motívumaiból táplálkozóan.

Szabó Magda regényei: az egymás iránti kíméletlenség állapotrajzai. Regényeiben egymástól félve élnek az emberek, alamuszin lesve a másikat, a többit, gyűjtve magukba a sérüléseket és készülve sértésekre (*Freskó*), majd egy kivételes pillanatban megnyílnak: lávaként ömlik a vallomás, jóvátenni a már jóvá nem tehető, feloldani néma éveket (*Az őz*; a *Pilátus* zárása, 1963), vagy véres bosszút állni az átélt sok évtizedes megaláztatásért (*Disznótor*, 1960). Az évek során, a felnőtté válásban elvész a gyermekkori sziget, az összetartozás boldogságával együtt (*Katalin utca*, 1969), de minden újabb nemzedék vágyik erre a szigetre, ahol félelem nélkül, egymást becsülve lehetne egymás mellett élni (*Mózes egy, huszonkettő*, 1967). Nem lehet racionálisan megtervezni a kapcsolatokat, sem „beprogramozni” az egymással törődést (*A Danaida*, 1964; *Pilátus*). Pedig benne van regényeiben a bensőséges kapcsolattartás igénye is. Ugyanis épp ennek hiánya vezet a tragédiákhoz. És ez táplálja az idillt is: új életre kelteni a múltat. Csakhogy egyben a *múltbeliség* tudatosításával: az újrajátszott múlttal (*Katalin utca*), illetőleg a műfajként vállalt memoárral (*Ókút*, 1970; *Régimódi történet*, 1977; *Megmaradt Szobotkának*, 1983), sőt a tudatosan vállalt ifjúsági regénnyel (*Abigél*, 1970). A rokonszenv, sőt a szexuális összekapcsoltság is kevés, ezért válik el egymástól a nyugati diplomata és a művelt humanista közép-európai leány (*A szemlélők*, 1973). A csoda: amikor két ember áttöri a falat, bejáratos egymás világába (*Régimódi történet, Megmaradt Szobotkának, Az ajtó*, 1987). A tragikus mozzanat: még ez esetben sem képesek lényegileg segíteni egymáson. Külső okok vagy belső különbözőség, de megkötik a segítő kezet. Végül mégis magára marad az ember. Kérdés: ez is sorsszerű?

Szabó Magda bárha egyszeri történeteket, életrajzi eseményekből, emlékekből összeálló mozaikokat, sőt dokumentálható eseteket (édesanyja történetét: *Régimódi történet, férje életét: Megmaradt Szobotkának*) alakít regénnyé: a nyomozás izgalma mögött mindig ott munkál az őskép is – mint törvénykönyv –: az archetipikus példa. Ami történik: már megtörtént. A regények címei is ilyen utalások: *Pilátus, A Danaida, Mózes egy, huszonkettő, Abigél*; az *Ókút* a maga konkrét tárgyi jelentésén túl közvetlen utalás is a Thomas Mann-i „mélységes mély” kútra, az önmagát ismételve mozgó történetre. De ha a többi regénycímet nézzük, abban is megtalálhatjuk az ismétlődés – és ebből következően – a viszonyítás lehetőségét.

*

Magam részéről a regényíró Szabó Magda pályájának első két regényét, a menekülő másság apoteózisát, a *Freskót* és *Az őzet*, középső pillérét, a teljes

családi és kultúrtörténeti meghatározottságában élő embert visszakereső *Régimódi történetet*, és az ez idáig utolsó két művet, *Az ajtót* és *A pillanatot* tartom kiemelkedő értékűnek, az irodalomtörténeti maradandóság szempontjából is számba vehetőnek.

Az első két regény a személyes bosszú perzselő műve: két hősnő, egyszerre kétféle történelmi meghatározottság kiközösítettje (a polgárvilágban a család múltja és a szegénység valósága közötti színlelés miatt, a „szocializmusban” pedig úri múltja okán) családjával szakítva egy különleges terepen, művészként (Corinna a *Freskóban* festő, Encsy Eszter *Az őzben* színész) diadalmaskodik. Corinna diadala: erkölcsi diadal, mert művészete csak önmaga szemében érték, a diktatúra kultúrpolitikája által az is kitagadott. Diadala széthulló, alamuszi, alkalmazkodó családjával szemben valóban érvényes. Encsy Eszter már külsőleg is érvényesül művészetével is, a rendszer receptje szerint hazudott-átírt önéletrajzával is. Csakhogy diadalával éppen belső világát teszi tönkre, szerelmét is elpusztítja. A rossz, a pusztítás démona költözik belé, akaratlanul is mindent szétold, amit megkötni szeretne. A *Régimódi történet* annak a múltnak a visszakeresése, amelyet Corinna és Eszter eldobott magától – az ember ugyanis nem élhet családjá és közössége múltja nélkül. A politika által megtagadott és erőszakkal szétvert magyar értelmiségi középosztály feltámasztása ez a regény (és a belőle írt színdarab éppúgy, mint a készülő tévéjáték-sorozat). Nem kritikátlan heroizálás, hanem egyszerűen egy elvesztett társadalmi környezet dokumentált feltárása. Talán amikor Galsworthy regényfolyamát fordította férje társaságában, döbönt rá: hiányos a polgári család- és kultúrtörténet a magyar irodalomban. És ugyanezt teszi ifjúsági regényében, az *Abigélben* is: a regény a kálvinista középiskola értékeinek felemlegetése a második világháborús, német megszállásos történelmi viharban. Tévéorozatként ismétlődően tud nemzedékeket példázatával nevelni.

Egy évszázad története elevenedik meg – időben visszafelé – a *Régimódi történet* című regényben. Pedig éppen fordítva is történhetett volna. A tagadással. Amerre kezdetben a *Freskóval* és *Az őzzel* tájékozódik. Efelé terelné ugyanis az írónt szüleinek szóbeli intése is: vágjon el minden visszavezető szálat, tüntessen el a környezetéből minden tárgyi emlékeztetőt; élje a saját életét, tekintsen csakis előre. Kezdetben meg is fogadja az intelmet. Mégis az idő múlásával, jóval édesanyja halála után furcsa belső változást észlel: visszagyűjti a tárgyakat, keresni kezdi az emlékeket, rég nem látott rokonok után kutat; hozzákezd múltjának visszakereséséhez.

Két világ ütközik családjá százados történetében: a városi polgárság és a dzsentri nemesség életformája. A kereskedő polgár tisztességes, munkás életet élve nemzedékről nemzedékre hagyományozza erkölcsét és vagyonát, vállalja városa közterheit és részt vesz társasági életében. A dzsentri, vérében néhány cseppel az ősi magyar királyok véréből is, kulturált, de korlátokat nem ismerő,

szertelen, költekező, mulatozó életvitelével óriási gazdagságot, virágzó földbirtokot prédál el rövid idő leforgása alatt.

Az író nő családjában nem érdek, hanem ritka szenvedélyesség, szerelem kapcsolja egybe a kezdetben egyként gazdag polgárlányt és dzsentri fiút. A dédszüllők (a polgár Rickl családbeli Mária és a nemes Jablonczayak díszpéldánya, az 1848-as szabadsághős katonatiszt, az idősebbik Kálmán) abban a korban szokatlan, szexuálisan túlfűtött szerelme indítja el a tragédiák sorozatát a családban. Képtelenek vegyülni: a szexualitást legyőzi a különböző hagyomány. A polgárlány-dédanya – az elkártyázott vagyont búcsúztatva, szenvedélye szakadván – nemzedékekre előre vissza akarná kényszeríteni utódait a szorgos polgárlétbe. De fia, az elkényeztetett ifjabb Kálmán – házasságával együtt – állandó dzsentrilázadás. Leánygyermekük (Jablonczay Lenke, Rickl Mária unokája, a regény tulajdonképpen főszereplője) nagyanyai nevelésre szorul. Mi lesz belőle? Hogyan születik második házasságából a világháború idején maga az író nő? Hogyan fojtja el művész-álmait Jablonczay Lenke, hogy családanyaként adja tovább a polgárerényeket leányának, a majdani író nőnek? Egyesülhet-e kétféle hagyomány úgy, hogy az ne robbantsa szét a személyiséget, hanem éppen hogy gazdagítsa? Száz év kultúrtörténeti miliője elevenedik meg az író nő kutatómunkája során. Számítatlan szereplő gazdag társadalmi panorámával van jelen a regényben.

Amikor íródott ez a regény, úgy látszott, hogy mindez valóban már csak „régimódi történet”, emlékidézés. Egy elpusztított világ daccal teli felmutatása. De a megújuló Magyarország ismét ezekkel az életmódbeli kérdésekkel néz szembe: hogyan tudja a történelmi kultúrhagyományokat egymás gazdagítására értékesíteni.

Mint minden jó regény esetében, pár mondatba sűrítve *Az ajtó* története is semmitmondónak tűnne fel. A korábbi regények heroinái helyett egy cseléd a főszereplő: mintha Hamletről nála is Rosenkrantzra vagy Guildensternre esne fénycsóva. A regény az író nő – azaz egy sikeres író nő – és bejárónője, Emerenc bizalmas kapcsolatának története. Emerenc mohón reméli: az író nő emberileg méltó arra, hogy mind többet felfedjen előtte régebbi és mai életéből. Az író nő pedig védekezik, mindinkább elzárkózna a befogadástól – bárha a kíváncsiság is felülkerekedik benne. Emerenc titka: lakásába senki sem mehet be. Mert ott gyűjti a hozzá csapódott, szánalomból megmentett macskákat. Nagy-nagy tisztaságban. Ezzel a jelenettel kezdődik tulajdonképpen a regény.

De mi történik, ha megbetegszik – netalán halálosan, magatehetetlenné válva? Ő magában akar meghalni, agyontisztított odújában. Akár élve elrothadni. Mert titkát – jelképesen: a titkon, szánalomból felnevelt macskákat – meg nem láthatja életében senki. A bizalom magaspontja, titkának megosztása: az író nő láthatta a szentélyt.

Emerenc okulásul még egy példát is mutatott az író nőnek. Nyomorult, céltalan vénlány védencét hagyta meghalni, ő maga készítette fel az öngyilkosságra. Ővele

is így kell majd bánni: amíg értelme van az életének, csak addig akar ő is élni. Megalázottan, nyomorékon, kiszolgáltatottan már nem. Igazi titka: amíg méltósággal viselheti életét, addig akar csak mások szeme előtt lenni. Őt ne kínozzák félhalálban. Amíg minden – ritkán kimondott – szava, mozdulata, gesztusa célba találó ténykedés, amíg léte minden megnyilvánulása értelmes és hasznos jelenlét környezete életében, addig tartja csak a kapcsolatot a külvilággal. Utána az igazi törődés: ha magára hagyják. Mert ő így akarja. Ezt bízta rá az írónőre.

És mi történik, amikor valóban rosszul lesz, bezárkózik, mozdulni is képtelen? Szenny, bűz gyűlik tiszta lakásában. A környék lakói meg akarják menteni. És végül az író is velük tart. Az ő szavára nyitja ki Emerenc az ajtót: és ekkor erőszakkal behatolnak, elviszik fertőtlenítőbe, majd kórházba. Az írónőnek ideje sincs megvárni a fejleményeket: tévészereplés, díjátadás, utóbb kultúrdiplomáciai út Görögországban. A lakást is fertőtleníteni kell, a berendezést elégetik, a macskák szanaszét szaladnak. Minden bekövetkezik, amitől félt: Emerencet ezzel meggyalázták. Az író eljátszik még egy kínos komédiát: a kórházban megbékíti, azt mondja, semmi sem történt, otthona sértetlenül várja. De Emerenc meggyógyul és készül haza. Meg kell mondani neki az igazat. Az író nem meri, ezt már egy segítőkész ismerősre bízta. De ezt a csalódást már nem élheti túl Emerenc.

Hiába vizsgázt jól minden jelenetben az író, ha a valódi próbatételkor elbukik. Minden diadala semmivé válik, mert félt attól, hogy hagyja a másik embert saját törvénye szerint élni és meghalni. A megnyíló ajtó lesz visszatérő álma: büntetése és nem szűnhető bűnhődése. Az áruló sorsa.

A regény kétféle alkat összekötése: az egyik az író, a könnyen robbanó, szenvedélyes, de megértést kereső, a másik a cseléd, a magában mérlegelő, döntéseire ingathatatlanul ragaszkodó. És kétféle intelligencia összemérése: a kiművelt humanizmus és az ősi-archaikus emberség szembeállítás.

Emerenc az erkölcs zsenije. Kanti értelemben. Aki tulajdonképpen a priori benne él minden emberben: a poklokat megjárt, barbár sorstragédiákra emlékező, csak lényeges mozdulatokra képes, segítőkész, önmaga méltóságát minden kapcsolatában óvó és építő ember. Mintha ott visszhangzana mögötte a lutheri mondat: „itt állok, nem tehettem másképp”.

Végül is a regény több, mint két embertípus harca egymás megértéséért. A cselekményben rejtlő párharc valójában *belső* küzdelem. Emerenc és az író: egyazon ember színe és visszája; a szerepekre szakadt ember keresi vissza általa önmagát, a mindenkiben benne élő Emerencet. Hányszor töri be önmagában is minden ember saját Emerenc-léte ajtaját. Pedig meglenne a méltó módon hozzá vezető varázsszó is: az emberi méltóság. Egyszerre a magunké és a másoké. Mert a kettő egyet jelent. Szétválaszthatatlanul. Emerenc egyszerre a *másik* – magát reánk bízó – ember, és mi magunk. Egyformán felelősek vagyunk mindkettőért.

*

Az *ajtó* történetével Szabó Magda eljutott a történelemmel viaskodó heroináktól a történelmen kívül élő erkölcsi fenomén megformálásához. Eddig minden története mögött ott munkált az őskép. Emerenc egyben maga az őskép is, az archaikus erkölcs. Mindezt csak patetikusan lehetett elmondani. De Szabó Magdának elege volt a történelemből: megtiporta nemesgyszer. És nem hozott semmilyen vigasztalást. Felmondja hát a kapcsolatot. Ha pedig nincs történelem, akkor minden történet annyiféleképpen mondható el, ahány szereplője van. Történelmi színművei ilyen újraolvasások: a magyar államalapítás és a kereszténység felvétele volt már patetikus és volt már tragikus ábrázolású a hazai irodalomban. Szabó Magda egyszerűen csak egy frivol történetet kreál: van egy helyzet, amit el kell fogadni – egyszerűen azért, mert mást nem lehet tenni (*Az a szép, fényes nap*, 1975). A múlt században keletkezett magyar nemzeti dráma (Katona József *Bánk bánja*) idegen, áruló királynéjából az ő drámatrilógiájában egy új nemzetet alapító királyfi megalázott és meggyalázott anyja lesz (*A meráni fiú*, 1980; *A csata*, 1981; *Béla király*, 1984).

De *A pillanat* című regényében mindezen túlmegy. Szabó Magda kifordított története: szembenézés minden stilizált történelemmel. Az *Aeneis* történetét Szabó Magda a visszájára fordítva kegyetlen bosszút áll minden hatalmon: hahotára fakaszt. Egy hazug világra ezzel a játékos formával, de ugyanúgy kemény gyűlölettel tekint vissza Szabó Magda is.

Kérdés: egy hazug világra, vagy inkább a hazug világra. Szabó Magda etikai és poétikai pozícióját ismerve: minden hazugságra, az emberi méltóságot megalázó külső és belső kényszerre érvényes megfogalmazást teremtett. A mű poétikai öröme, a megformálásban éledő *gyönyörűsége* mind erre vall.

Szabó Magda Creusája – a legendával ellentétben – nem pusztul el Trójában, hanem ő öli meg férjét, Aeneast, és ő éli végig férje nevében férje kalandjait. Egy nő – a nőcsábító hérosz történetét. Kegyetlen, racionális kalandor lesz, céltudatosan cselekvő, diadalmas csaló – és boldogtalan asszony. A pillanat – a melyet a regénycím is aposztrofál –: amikor egy embernek felkínálja a sors a másságot, azt, hogy szabályosan kimért, vesztesre álló életét sikeresre változtassa. Csakhogy olyanok a körülmények, hogy ez a pillanat nem a teljességet, a személyes kiteljesedést adja, hanem csak egyfajta diadalmas „egérutat”. Cserébe érte a boldogtalanságot kell hurcolnia. Mert sikeres csak úgy lehet, ha a többi embert eszköznek tekinti, lenézi, kihasználja, és ő maga is mást tesz, mint szeretné, a szerelemre vágyó asszonynak ezentúl egy életet át szerelmet nem adható férfit kell játszania. És végül mindezért megveti eszközeit is és saját magát szintúgy. A pokol nem az alvilág, ahol a mondabeli Aeneas kereste, hanem benne él a megszabadult Creusában. A sikerekben, melyek csak látszatok: minden újabb siker egy-egy újabb kudarc is egyben.

Felszabadulás ez a regény minden alól, ami nyomasztotta Szabó Magdát pályája során. Megszűnik benne a történelem, nem kell hősnek lenni, ebből kö-

vetkezően a patetikus hangnem eltűnik. Marad a keserű kiábrándulás, amely már-már olyan elemi erejű, hogy *derűvel* tölti el: a játék szabadságának, a történelem dekonstrukciójának és a történet megszüntetésének örömeivel. Aki bosszúból nemzeti klasszikusként kényszerült élni és írni, most levét minden kényszerű megkötöttséget. Ha korábban a személyiség szabadságharcát a mitikus hátterű heroinák realiztikus álarcában vívta, most elkeseredését a posztmodern játékoság derűjével leplezi.

*

És mindezek után hosszasan készül egy nyomasztó adósság törlesztésére, évek óta készül a *Für Elise* című szintézis, amely úgy költözik vissza a történelembe, hogy mégis kilép belőle. Alapélménye: a fiatal tanárnő szemtanúja volt az Anschlussnak, az egyik legnagyobb történelmi erőszaktételnek. A század történelmének ismeretében ennek az erőszaknak a jellegét gondolja végig. Mint Yeats híres *Leda* szonettjében, az erőszak archetípusát keresi: egyetlen történetben a történelem sokféle horizontjainak szembesítésére – összeroppantására – vállalkozik. Az első megjelent részletére, amelyet a miskolci Új Holnap közölt, országos sajtóvisszhang választott.

*

Másik kései felszikkázása pedig éppen ebből a folyóiratból, az Irodalomtörténetből indult, hogy másfél százados irodalomtörténeti beidegzettséget, koncepciós félremagyarázásokat robbantson fel. *A lepke logikája* címmel foglalta kötetbe azt a tanulmányorozatot, amely kiszabadítja Vörösmarty költői világát mind a nép-nemzeti konzervatív, mind a marxista szociológizáló értelmezésből. Babits és Szerb Antal Vörösmarty poétikáját és filozófiáját a modernség horizontján magyarázta, de egyfajta lélektani, pszicholingvisztikai felszabadítása ennek a költészetnek mindmáig váratott magára. Szabó Magda nem a nemzeti költőt és nem a társadalmi igazság bajnokát kérdőjelezi meg – mást tesz: a költőt kiszabadítja abból a szerepből, amelyet kortársai rákényszerítettek, utókora pedig így-úgy szentesített. *A lepke logikája* testvérműve *A pillanatnak* – vagyis a Creusaisnak. A regény az ismert történet posztmodern átszerkesztése, az irodalomtörténeti szövegértelmezések a Vörösmarty-szövegek tudatbéli átszerkesztései. Áttétel a most-pontokra szakított történelmi időből az autentikus időbe. A szöveg ugyanaz, csak hogy kilép mulandó maszkjából, és szabadon kezd lebegni az irodalomértés legújabb horizontjain.

*

Szabó Magda nyolcvanéves? Impozáns életműve hitelesítheti ezt a számot. Legújabb írásai, közelmúltban megjelent könyvei az állandó megújulás diadalai. Az a klasszikus nagyságrendű író, akitől a jövőben is várhatunk nem egy meglepetést: nemcsak önmaga, de irodalmi folytonosságunk egészének megújítását.